HATIRLAMANIN GÖRÜNTÜSÜ

Fotoğraf, Bellek ve Temsil

Yayına Hazırlayan
GÖKHAN BİRİNCİ

Yazarlar
**PINAR BOZTEPE MUTLU, ÖZLEM DEMİRCAN,
EDA ÇEKİL KONRAT, MURAT KOCAKAPLAN,
NİLAY İŞLEK, ASLIHAN GÜÇLÜ, ÖMER KAHRAMAN**

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 544
İnceleme/Araştırma 350
ISBN 978-625-6538-38-2

Hatırlamanın Görüntüsü
Fotoğraf, Bellek ve Temsil

Yayına Hazırlayan: Gökhan Birinci

© Gökhan Birinci
© Bağlam Yayıncılık

Birinci basım: Nisan 2026
Kitap tasarımı: Canan Suner
Kapak görseli: Pınar Boztepe Mutlu Arşivi

Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1 Başakhan Merter/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 44685
Matbaa Sertifika Numarası: 45162

BAĞLAM YAYINCILIK Meşrutiyet Cad. Avrupa Pasajı No. 8/25, Beyoğlu/İstanbul
(0212) 244 41 60 Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ / *Gökhan BİRİNCİ* 7

Ekolojik Bir Hafıza Aracı Olarak Fotografik Yüzey ve Çağdaş Yaklaşımlar
Pınar BOZTEPE MUTLU 13

Post-Fotografik Bellek: Görsel Kültürde Hatırlama Biçimlerinin Dönüşümü
Özlem DEMİRCAN 36

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Fotoğraflarında Dadılar
Eda ÇEKİL KONRAT 58

Fotoğrafın İz'inden Parametrik Belleğe: Yapay Zekâ Çağında Fotoğraf ve Belleğin Dönüşümü
Murat KOCAKAPLAN 81

Kişisel Belgesel Fotoğrafta Belleğin İnşası: Görsel Tanıklık ve Post-Truth
Nilay İŞLEK 100

Belleğin Arkeolojisi: Katman, Kalıntı ve Görsel Tözün Post-Fotografik İnşası
Aslıhan GÜÇLÜ 114

Aile Albümlerinde Bireysel Belleğin İzini Sürmek
Ömer KAHRAMAN 137

YAZARLAR HAKKINDA 151

SUNUŞ

Gilles Deleuze'e göre, bellekte eksik olan şey hatırlama ya da daha ziyade, hatırlamaya çalışma çabasıdır. Mefhumu ya da belleği olduğu halde, öz bilinci olmayan bir bireyin, bir eylemin, bir sahnenin, bir olayın varlığını tanıması güçtür. Sigmund Freud ise bunu şöyle tanımlar; "kişi geçmişini ne kadar az hatırlarsa, geçmişini hatırladığının ne kadar az bilincinde olursa, geçmişini o kadar tekrar eder. Tekrarlamamak için hatırlayınız, hatırlamaya çalışınız".

Bilgi ile direnç, temsil ile tıkanıklık arasındaki canlı bağlantıyı işletmek için kişinin kendini doğrudan geçmişe yerleştirmesi gerekir. Kendi varlığında korunan bütün geçmişi nasıl kendimizde saklarız? Ya da başka bir deyişle daha önce yaşanmış olanla şimdiye göre geçmişte kalan bu aktüel şimdiyi nasıl kendimiz için saklayabiliriz? Marcel Proust tam da bu noktada devreye girer ve bunu sağlayan şeyin anımsama olduğunu belirtir. Tıpkı kendini var eden fotoğrafın, onu var eden nedenleri arayıp bulması gibi.

Fotografik görüntünün bir yüzeyde kendini var etmesi ve uygun zeminin oluşması için geçmişe ihtiyacı vardır. Geçmek, tam da şimdinin talebi, iddiasıdır. Fakat şimdiyi geçiren şey ve şimdiyle alışkanlığı sahiplenen şey zamanın temeli olarak belirlenmelidir. Zamanın temeli bellektir. Bellek geçmişin varlığını oluşturan şimdinin geçmesini sağlayan şeydir. Geçmişi oluşturan bellek burada devreye girmiştir. Kısaca zamanla biriken ve katmanlaşan bilgi belleği fotografik ortamın, teknik ve estetik bağlamın oluşması için zemin hazırlamıştır.

Bu zeminlerden biri fotografik görüntünün mekanik (optik) diğeri de kimya ile ilgili olanıdır. Mekanik olanı yani görünümlerin akışkan varlığını anlara dönüştürerek duyarlı

bir yüzeyde kaydetme görevini *camera obscura* üstlenmiştir. *Camera obscura*, karanlık bir kutunun önüne bir mercek konularak varlığın görünümünü ters şekilde yansımasını sağlayan bir araçtır. Endüstrileşme sonrası, bugünün görüntüleme teknolojilerinin oluşmasını sağlamıştır. Kimyasal olanı ise, 12. yüzyılda keşfedilmiş (gümüş nitrat) ancak 19. yüzyılda fotoğraf alanında kullanılmıştır. Kayıp giden ve akışkan halde hareket eden varlıkların görünümlerini bir yüzeyde saptama arzusu, fotoğrafın icadı ile sonuçlanır.

Yanı sıra Walter Benjamin'in 1932 yılında yazdığı ve fotoğraf alanında en çok başvurulan "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı" başlıklı makalesinin günümüz fotoğraf kuramı üzerine bilgi üreten John Berger, Roland Barthes ve Susan Sontag gibi yazarlara referans olduğu söylenebilir. Bütün bunlar bizi şu sonuca götürebilir: Fotoğraf tarihini oluşturan bu ve buna benzer birçok örneği çoğaltmanın ve bu örneklerle bağ kurmanın mümkün olabileceği.

Bu bağlamda, bu kitap birçok ilginç bağlantıyı ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlantılardan ilki kitaptaki metinleri oluşturan yazar grubunun ellinci yılını kutlayan Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Fotoğraf Bölümü'nde lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde buluşmaları ve fakültenin belleğini oluşturan hafıza mekânlarının İzmir'in kaygan zemini misali yer değiştirerek Alsancak, Narlıdere ve Buca üçgeninde eğitimlerini almış olmalarıdır. Diğeri ise, almış oldukları fotoğraf eğitim süreci sonrası uzmanlık alanlarını analog, dijital ve yapay zekâ mecraları dolayısıyla sürdürmeleridir. Bu süreç bize bu kitap etrafında yeniden buluşmamızı sağlayan bir faktör olmuştur.

Hatırlamanın Görüntüsü: Fotoğraf, Bellek ve Temsil, fotoğrafın yalnızca bir kayıt teknolojisi değil, hatırlamanın, unutmanın ve yeniden anlamlandırmanın görsel biçimlerinden biri olduğunu hatırlatan bir derlemedir. Bu kitap, belleği bir arşiv değil, sürekli dönüşen, yeniden yazılan, yeniden kurulan bir süreç olarak ele alıyor. Her bir yazar, geçmişin izlerine farklı

bir mercekten yaklaşarak, fotoğrafın hem bireysel hem de toplumsal hafızadaki yerini yeniden sorguluyor.

Suson Sontag'ın, *Fotoğraf Üzerine* adlı kitabında fotoğraf biriktirmek "dünyayı biriktirmek demektedir" sözü 21. yüzyıla kadar biriktirilen görüntü yığınlarının ne olacağı, nasıl kullanılacağı ve depolanacağı sorusuyla karşı karşıya getiriyor. Fotoğraflar kendi başlarına bir şey anlatmazlar. Ancak, onlara anlam yüklediğimiz zaman var olurlar. Bu çalışma grubu bu düşünceden yola çıkıyor.

Fotoğrafın bellekle kurduğu ilişki, icadından bu yana her dönemde yeniden tanımlandı. Bir zamanlar gerçeğin en güvenilir tanığı olarak kabul edilen fotoğraf, bugün dijital çağın çoğaltılabilir, düzenlenebilir, manipüle edilebilir imgeleri arasında yeni anlamlar kazanıyor. Bu dönüşüm, yalnızca görsel bir biçim değişikliğini değil, aynı zamanda hatırlama biçimlerinin, tanıklığın ve temsilin dönüşümünü de beraberinde getiriyor. Fotoğraf artık *olmuş olanın* kanıtı değil, *olasılıklar evreninin* yeniden üretim alanıdır. Bu yeni dönemde imge hem bellek hem de unutma mekanizması olarak çalışır; hem arşivdir hem de kayıp. Kitaptaki yazılar bu çoğul belleğin izini sürüyor.

Bu yedi metin, fotoğrafın bellekle kurduğu ilişkiyi farklı yönleriyle ele alarak hem görsel kültür hem de çağdaş düşünce açısından yeni okuma biçimleri öneriyor. Her biri, hatırlama, unutma, arşiv, iz ve temsil kavramlarını çağdaş fotoğraf kuramı ekseninde yeniden düşünmeye davet ediyor.

Pınar Boztepe Mutlu, "Ekolojik Bir Hafıza Aracı Olarak Fotografik Yüzey ve Çağdaş Yaklaşımlar" başlıklı çalışmasında, fotoğrafın doğayla kurduğu maddesel ilişkiyi ekolojik ve fenomenolojik bir düzlemde ele alarak, yüzeyi hem bir iz hem de bir dönüşüm alanı olarak yorumluyor.

Özlem Demircan ise, "Post-Fotografik Bellek: Görsel Kültürde Hatırlama Biçimlerinin Dönüşümü" başlıklı yazısında dijital görsel kültürün belleği nasıl dönüştürdüğünü, algoritmaların ve platformların hatırlama biçimlerini nasıl yeniden tanımladığını sorguluyor.

Eda Çekil Konrat'ın "Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Fotoğraflarında Dadılar" başlıklı metni, feminist bellek çalışmalarının izinde, arşivlerde görünmeyen kadınların görsel tarihini tartışıyor. Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde yer alan buluntu bir fotoğraftan yola çıkarak, dadı figürünün temsil edilmediği aile albümlerinin seçici hafızasını çözümlüyor. Metin, kadın arşivciliğinin tarihsel önemini vurgularken, hatırlamanın aynı zamanda bir politik müdahale biçimi olduğunu savunuyor.

Murat Kocakaplan'ın "Fotoğrafın İz'inden Parametrik Belleğe: Yapay Zekâ Çağında Fotoğraf ve Belleğin Dönüşümü" isimli çalışması, yapay zekâ çağında fotoğrafın ontolojik temelinin nasıl sarsıldığını tartışıyor; fotografik iz'den algoritmik parametreye uzanan yeni bir bellek rejimini tanımlıyor. Yapay zekâ artık geçmişin tanığı değil, olasılıkların üreticisi olarak konumlanıyor. Böylece fotoğraf, tanıklıktan simülasyona, izden istatistiğe geçişin görsel paradigmasını temsil ediyor.

Nilay İşlek ise, "Kişisel Belgesel Fotoğrafta Belleğin İnşası: Görsel Tanıklık ve Post-Truth" başlıklı çalışmasında belgesel fotoğrafın toplumsal bellekle ilişkisini kişisel anlatılar bağlamında tartışıyor. Klasik belgesel anlayışının ötesine geçerek, fotoğrafın bir tanıklık biçiminden çok bir anlam kurma pratiği olduğunu gösteriyor.

Aslıhan Güçlü, "Belleğin Arkeolojisi: Katman, Kalıntı ve Görsel Tözün Post-Fotografik İnşası" başlıklı çalışmasında görsel kalıntıların katmanlı yapısını, Michel Foucault'nun bilgi arkeolojisi kavramı üzerinden okurken, geçmişin tekil anlatısı yerine kırık, eksik ve çok sesli bir görsel topografya öneriyor.

Ömer Kahraman ise, "Aile Albümlerinde Bireysel Belleğin İzini Sürmek" başlıklı metinde aile albümlerinin bireysel ve kolektif kimliğin inşasındaki rolünü analiz ediyor; fotoğrafın kişisel tarihleri nasıl biçimlendirdiğini tartışıyor. Fotoğrafın, burada yalnızca geçmişin tanığı değil, kimliğin kurulmasını sağlayan bir araç olduğunu saptıyor.

Kitabın içerdiği metinlerde yer alan bellek kavramı yalnızca geçmişle kurulan bir bağ olarak yansıtılmıyor, aynı zamanda bugünün teknolojileri, politikaları ve duygulanımlarıyla yeniden kurulan bir deneyim olarak ele alınıyor. Fotoğrafın belleği; insan, doğa, makine ve arşiv arasındaki sınırların giderek eridiği bir çağda, hatırlamanın görsel biçimlerini yeniden tanımlıyor.

Hatırlamak, çoğu zaman yeniden kurmaktır. Görüntü de bu yeniden kurma eyleminin en güçlü tanığıdır. Hatırlamanın Görüntüsü; bu tanıklığın farklı yüzlerini, izlerini ve kırılmalarını bir araya getirmekte; fotoğrafın belleği nasıl taşıdığını ve belleğin fotoğrafla nasıl dönüştüğünü anlatmaktadır.

Sonuç olarak, bu yedi çalışma, belleğin yalnızca geçmişle ilgili bir olgu olmadığını, çağdaş teknolojiler, toplumsal ilişkiler, cinsiyet politikaları ve ekolojik duyarlılıklar tarafından sürekli yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Kitap, fotoğrafın bu dönüşüm içindeki rolünü anlamaya yönelik çok katmanlı bir düşünsel zemin sunar. Bir yandan belleğin kırılganlığını görünür kılar, diğer yandan görsel temsilin bugüne ve geleceğe dair potansiyellerini tartışmaya açar.

Sözlerimi Roland Barthes'ın, *Camera Lucida* kitabından bir alıntı ile tamamlamak isterim. "Serüven ilkesi fotoğrafın var olmasını sağlamama izin verir. Bunun tersine, serüven yoksa fotoğraf da yoktur". İlk fotoğrafı çeken Niepce ile başlayan fotoğraf serüveninin bu kitap ile devam etmesi ve okurların bu serüvene ortak olmaları dileğiyle...

Gökhan BİRİNCİ - 2026

Ekolojik Bir Hafıza Aracı Olarak Fotografik Yüzey ve Çağdaş Yaklaşımlar

Pınar BOZTEPE MUTLU

Giriş

Fotoğraf, icadıyla birlikte yalnızca görüntü üretmenin değil, aynı zamanda zamanı sabitlemenin ve hafızayı fiziksel bir yüzeyde sabit kılmanın aracı olmuştur. Ancak bu yüzeyin, doğası gereği bozulan, çürüyen ve zamanla hafızanın sessiz yerlerini tetikleyen bir form olduğu gerçeği, çağdaş sanat teorilerinin merkezinde yeniden ele alınmaktadır. Fotografik yüzey, burada yalnızca temsili mümkün kılan bir taşıyıcı değil, ekolojik, ontolojik ve bellek icra eden bir anlatı alanı olarak yeniden tanımlanır. Bu bağlamda yüzey, temsilin sabitliğini değil, hatırlamanın geçiciliğini, unutmanın katmanlılığını ve doğal süreçlerle girilen görsel kodları açığa çıkarır.

Geleneksel arşiv ve bellek kuramları, görselin kalıcılığını kurumsal saklama biçimleriyle güvence altına alırken, çağdaş fotoğraf teorileri, özellikle yeni materyalizm, posthümanist araştırmalar ve ekofenomenoloji gibi yaklaşımlarla yüzeyi aktif, bozunur ve çok anlamlı bir varlık olarak düşünür. Bu çalışma doğanın kalıcılığı ya da tahribatı gibi yok oluş stratejilerini fotografik materyal bağlamında incelerken, ekolojik bir hafıza aracına nasıl dönüştüğünü sorgulamaktadır. Yüzeyin, hatırlama ve unutma temsillerine nasıl aracılık ettiği ve temsilin kırılganlığını nasıl somutlaştırdığını analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Fotografik yüzeyin dönüşen tarihsel materyalleri; bakır levhadan selüloz negatiflere, piksellerden çürüyen emülsiyonlara kadar sadece teknik evrimler değil, aynı zamanda hafızanın doğayla, zamanla ve varoluşla kurduğu ilişki